

Csepeli György

Másik Magyarország

Ottlik Géza írása a másik Magyarországról 1981-ben jelent meg, az akkori Kortársban. Az író és barátai számára váratlanul, már 1944 végén véget ért Budapest ostroma. Felmerült bennük a Nyugat újralapításának gondolata. Erről beszélgettek Némethy Károly önjelölt alpolgármesterrel, aki meghallgatta a javaslatot. A beszélgetés e pontján képzelte el Ottlik a következő párbeszédet:

„Végül is hol van ez a másik, ez a ti szellemi Magyarországotok?” – kérdezhetette magában. „Kogutowicz térképén nincs rajta, se a politikai térképen, se a hegy- és vízrajzin” – felelhettük volna. Ez a kétféle „Kogutowicz” lógott a tantermeink falán, az egyik tarkán, a más-más színű 63 vármegyével, a másik szép zöld és barna árnyalatokkal. Az iskolai atlaszfüzetben volt még egy néprajzi és egy mezőgazdasági térképe is az országnak. De egyikén sem volt rajta Balassi Bálint, Zrínyi, Rákóczi, Bolyai János, Vörösmarty, Arany, Petőfi, se Ady, Bartók, Babits – csak a miénken. S már tudtuk, hogy éppen ez a térkép, a másik Magyarországé, az egyetlen, amelyik sérthetetlen és ép maradt mindmáig.”

Néhány hét múlva kiderült, hogy lehetetlen vállalkozás volt a Nyugat feltámasztása, s pár év kellett ahhoz, hogy nyilvánvalóvá váljék, a Másik Magyarország a tenger mélyén pihen, mint Atlantisz.

A csoda, mely elmaradt 1944–45 fordulóján, 1989–90-ben megtörtént. A Másik Magyarország kiemelkedett a mélyből, s otthonunk-

ká lett. Létrejött a jogállam, berendezkedett a piacgazdaság, működésbe léptek a liberális demokrácia intézményei. Ilyen rendszer még sosem volt az országban.

De mindez 2010-ben eltűnt. A demokrácia két évtized alatt felfalta gyermekeit. A tragédia, ami történt és történik velünk, nem egyszerűsíthető le egy politikai erő (vagy politikai erők/politikai pártok) eltűnésére. Sokan a baloldalt és a liberalizmust siratják, de ugyanilyen joggal sírhatnak a konzervatív, jobboldali politikai ideológiák hívei is. Magyarországon volt egy jelentős demokratikus jobboldali hagyomány, amelynek éppen úgy voltak mártírjai, hősei, mint a baloldalnak. Apor Vilmos, Apponyi György, Schlachta Margit, Barankovics István ugyanúgy a Másik Magyarország polgára, mint Kéthly Anna, Mónus Illés vagy Demjén Pál. A Másik Magyarország a demokrácia földje, ahol a politikai erők versenyeznek egymással, hol egyik, hol másik győz, vagy ha az erőviszonyok úgy hozzák, mindketőt kormányoz. De soha, senki nem lát a másikban ellenséget, akit másként, mint halva nem tud elképzelni. Ezt hívják demokratikus politikai kultúrának.

Mára visszaállt a korábbi helyzet, amelyben egy akarat uralkodik. Diderot Nagy Katalinnak írott feljegyzésében arra figyelmeztette a cárnőt, hogy az abszolút uralkodónak egyszerre kellene igazságosnak, felvilágosultnak és határozottnak lennie abban, hogy az emberek javát szolgálja. Ha csak egyik

tulajdonság is hiányzik belőle, akkor vagy nem tesz semmit, vagy csak ostobaságokat tesz. Mint az enciklopedista írja „...ritka az, hogy egy emberben külön-külön egyet is megtalálhatunk ezekben az erényekből bizonyos fokon, mennyivel ritkább lehet az, hogy együtt találjuk meg benne ugyanilyen szinten mindegyiket?”

A kérdés az, hogy lesz-e megint demokrácia? Lesz-e erő, ész és akarat a magyar társadalomban, hogy felismerje: az abszolút uralom rossz, s csak az a rendszer vezet jóra, amelyben az egyén joga a tulajdonhoz és a szabadsághoz áthághatatlan. Diderot jól látta, hogy „...a törvényeknek az egyetlen úr ellen kell irányulniuk, mert ő a leghatalmasabb és legveszélyesebb gonosztevő. A többi gonosztevő megzavarhatja a társadalom rendjét, de ő az egyetlen, aki meg is döntheti.”

Jelenleg nincsenek törvények, amelyek korlátozhatnák az egyetlen urat bármiben is, amit meg akar tenni, ugyanakkor a helyzet mégsem annyira reménytelen, mint amilyen volt mondjuk a magyar jakobinusok kivégzése idején. Magyarország lelki értelemben vett modernizációja akkor indult el, s akadt is meg mindjárt. Am a modernizációs hullámok újra meg újra indultak, s a feudális lelki béklők szorítása, ha lassan is, de egyre gyengült. A feudalizmus, mint Vitányi Iván írja, nem múlt el, de kénytelen kellelten együtt kell élnen a kapitalizmussal.

Az újfeudalizmus megjelenése meglepetésként érte a kapitalizmus híveit, jóllehet az írás megjelent a falon, csak senki nem akarta elolvasni. A rendszerváltást nem a nép akarta s vívta ki magának. A nép remekül elvult az államszocializmus dagonyájában, ahol senki-

nek nem kellett versenyeznie senkivel, minden hibáért és bűnért hibáztatni lehetett a Szovjetuniót, világos volt a határ az igaz és a hazug között, biztos volt az állás és a jövedelem. Egzisztenciális és episztemológiai biztonság volt.

A rendszerváltozással mindkét biztonság eltűnt. Az államszocialista gazdasági rend összeomlása nyomán milliók létbiztonsága (létének és lelkének biztonsága) veszett el vagy tűnt el. A nyilvánosság felszabadulásával nem a hozzáértés és az okosság vált a közgondolkodás vezérfonalává, hanem a legprimitívebb tömeghangulatokat kiszolgáló médiamunkások jutottak monopolhelyzetbe, s az egyre vékonyodó politikai közönség egyre nagyobb dózisekben kapta a már elfeledettnek hitt, korábról származó kirekesztő üzeneteket.

A rendszerváltás legkellemetlenebb velejárója az 1945 előtti mentális szerkezetek újateremtődése volt. Nem lehetett nem tudomást venni arról, hogy az államszocializmus időszaka alatt legfeljebb lapangott, de nem tűnt el a tekintélyelvűség, a paternalizmus, az etatizmus és a tanult tehetetlenség. A nyilvánosság felszabadulása a vélemények, nézetek, értékelések szabad áramlását hozta magával. Kérdéssé vált minden, ami korábban nem lehetett kérdéses. Eltűnt az „igaz” és a „hazug” közötti határ. Leginkább zavarba ejtő fejleményként azt láttuk, hogy a szabadság 1990-ben megszületett rendje mit sem tud kezdeni a szabadság hirtelen előkerült ellenségeivel, akik száma egyre csak nőtt. Feltámadt Rajniss Ferenc, Matolcsy Mátyás, Kolozsváry-Borcsa Mihály és még sokan mások, akik 1945 előtt az antiszemita nemzeti szocializmus szekerét tolták.

A szabadság elől menekülők áradata csak akkor lett volna megállítható, ha a rendszerváltás rendszerében lettek volna olyanok, akik felismerték volna, hogy a liberális gazdasági és politikai intézmények nem automatizmusok, hanem emberi akaratoktól, szándékoktól, érdekektől függő cselekvési terek, amelyek éppen úgy igazságtalanságokat szülnek, mint a korábbi, anti-liberális, etatista, posztfeudális szerveződések.

A kapitalista és a posztfeudális rendszerek között nem az a különbség, hogy az egyik beereszt és a másik kirekeszt. Mind a kettő képes felkelteni a „jó” és a „rossz” képzetét, s mind a kettő képes tömegeket mozgósítani maga mellett. A különbség abban van, hogy a kapitalista rendszer rugalmas, dinamikus, expanzív, önkorrekcióra képes. A posztfeudális rendszer zárt, szorongó, köt és taszít.

A kapitalizmus és a demokrácia azonban csak akkor kerül fölénybe a posztfeudalizmussal szemben, ha nemcsak a látható jogi valóságban, hanem a láthatatlan erkölcsi világban is győz. Magyarországon a kapitalizmus erkölcsi értelemben sosem győzött, nem tudta magáról lemosni az igazságtalanság bélyegét, s ami még rémesebb, hogy az antikapitalista resszentiment az antiszemitizmus megingathatatlan alapjává vált.

Mióta csak megindult a modernizáció Magyarországon, a politikai és ideológiai választóvonalak végzetesen összezavaródtak. Nem jöhetett létre a klasszikus értelemben vett baloldal, amely az osztálylogika mentén védte volna a kapitalizmus kárvallottjait, de nem jöhetett létre a jobboldal sem, amely a kapitalizmus haszonélvezőit kényszerítette volna színvallásra.

Az osztálylogikát elleplezte a faji és a nemzeti logika, aminek eredménye egy torz jobboldal és egy torz baloldal lett. (A Horthy-, illetve a Kádár-korszak antidemokratikus politikai szocializációs öröksége szerintem elsősorban ezeknek a jobb-és baloldali torzulásoknak köszönhető.) A torzulat lényege, hogy mind a jobboldal, mind a baloldal a „zsidóban” látta meg az antagonistát, akit kirekesztett a nemzetből. Mint azt Erdélyi József önéletrírásából tudjuk, a „proletár” lett a magyar, s a „burzsoá” lett a zsidó. A zsidó kirekesztése mellett a torzulásnak, persze más fontos elemei is vannak: az ideológiai inkoherenca és intolerancia, a weberi „intelmek” teljes hiánya (lásd: a politika, mint hivatás) vagy a Bibó leírta elit impotencia és eltorzult magyar alkat. A háttérben pedig a „zsákutcás történelem”.

A láthatatlan Másik Magyarországon akkor lesz látható, ha a magyar társadalom megszabadul a modernizációs lelki görcsöktől, amelyek maguktól viszont nem múlnak el. A két évtizedes liberális kísérlet kudarca azért következett be, mert a jogi és intézményi átalakulást nem kísérte a lelki átalakulást elősegítő mechanizmusok kiépítése.

Nem jött létre demokratikus közszolgálati médium, aminek hiányában a rendszerváltás által teremtett értelmezési vákuumba a korábbi barbár minták (nacionalizmus, antiszemitizmus) kerültek domináns helyzetbe, kiegészülve a kereskedelmi médiumok által kultivált primitív populáris tartalmakkal. Nem volt olyan fórum, ahol a rendszerváltás nyomán létrejött társadalmi valóság lényegi kérdéseit, dilemmáit, etikai dimenzióit értelmesen meg lehetett volna vi-

taní. Különösen fájó hiány volt, hogy nagyon csökevényesen jelent meg a demokratikus nyilvánosság működéséhez lényegileg hozzá tartozó független, tényfeltáró újságírás, ami nélkül a maffiatechnikák zavartalanul élhettek és virágozhattak. Az értelmiség politikai székértáborokba állt, s a nép feje fölött folytatta keresztshadjáratait egymás ellen.

A másik iszonyatos mulasztás, amely nélkül a 2010-es antiliberalis fordulat aligha következett volna be, az iskolarendszer és benne a tanárképzés átalakításának elmaradása volt. A rendszer ugyan liberálissá vált, az iskolaválasztást szabadbá tették, s a tanárokat nem kényszerítette senki egy egységesen és központilag előírt Tanterv és Utasítás szellemében történő tanításra. A tanároknak azonban csak kisebb része élt a szabadsággal, többnyire ott, ahol az iskolába előnyös társadalmi helyzetű szülők gyermekei jártak. Nem volt senki, aki képes lett volna a szegény, forráshiányos önkormányzatok gondjaira bízott iskolák megsegítésére. A PISA-vizsgálatok eredményei szerint a magyar közoktatás végzetesen kettészakadt. Kevesek részesültek magas színvonalú oktatásban, s sokan voltak olyanok, akik alacsony színvonalú oktatást kaptak.

Az oktatási egyenlőtlenségek kiigénylítése mellett az új iskola-rendszer arra is képtelen volt, hogy minden iskolás gyermekhez eljuttassa a rendszerváltásnak értelmet adó üzenetet, a Másik Magyarország reményét.

Miközben a nyilvánosság és az iskola kimaradt a demokratikus politikai szocializáció lehetséges ágensei sorából, a tekintélyelvű, paternalista, etatista ideológiai irá-

lyok nem voltak restek megteremteni a szájjuknak megfelelő üzenetek eljuttatására alkalmas fórumokat, intézményeket. A liberális és demokratikus politikai erők már jóval a 2010-es választási vereség előtt elveszítették a versenyt a nyilvános kommunikációs színtereken „népi (völkisch) demokratikus” ellenfeleikkel szemben.

A feladat nem egyszerűen az új-rakezdés. Előlről kell mindent kezdeni. Ez nemcsak a baloldal és a liberálisok, hanem a jobboldal és a konzervatívok feladata is. Ami most van, az nem demokrácia, s nem írható le egyetlen politikai-ideológiai osztályozás szerint sem. Egyeduralom van, amelynek erejét a maffiaszerveződés adja. A népi támogatás bázisát a múltból változtatlanul átörökített lelki keretek és tartalmak adják, amelyek remekül ellátják a bizonytalanság redukciós feladatát, kiapadhatatlan forrását képezve az illúzióknak. A létrejövő nemzeti önkép tökéletes mása a két világháború között uralkodó nemzeti-keresztény önmeghatározásnak, amely ostromlott várként különíti el és határozza meg a magyarságot a külső és a belső ellenségekkel szemben. Ebbe az önmeghatározásba sehogyan sem fér bele a baloldali és liberális magyarság elképzelése, de paradox módon nem jut hely annak sem, aki konzervatív és jobboldali, ragaszkodik az emberi jogokhoz, a jogállamhoz és a liberális demokrácia intézményeihez. A Másik Magyarországnak nincs helye a térképen, ahol a jelenlegi Alaptörvény által megjelölt Magyarországnak található.

A kérdés az, hogy a demokrácia híveinek érdemes-e a 2010-ben létrejött korporatív, újfasiszta rendszer által létrehozott politikai keretek között magukat láttatni? Nem

lehet kétség ugyanis afelől, hogy a nemzeti-keresztény centrális erőter által megengedett választási technikák célja a rendszer fenntartása, az ellenzék felszeletelése, marginalizálása, érvényesülésének minden lehető eszközzel történő korlátozása. A manipulatív, a rendszer urainak korlátlanul kedvező, és az ellenzéknek lehetetlen helyzetbe hozó választási technikák alkalmazásának Magyarországon nagy hagyománya van. Ez a hagyomány sértetlenül lépett elő a múltból 2014-ben. A helyzet annál súlyosabb, mivel az ellenzéknek egyszerre kellene a demokratikus, piacpárti, de egyben szociálisan érzékeny üzenetek kínálatát és az ilyen üzenetek iránti keresletet fejlesztenie.

A kínálatfejlesztés során a demokratikus rendszerben hívó minden politikai és ideológiai iránynak megvan a maga házi feladata. A baloldal nem tehet úgy, mintha 1948 és 1989 között Magyarországon minden rendben lett volna. Szembe kell néznie a bűnnel, amelyet Lukács György 1918 őszén oly éles ésszel azonosított, majd némi kétkedés után, habozás nélkül magára vállalt. Ezt a bűnt a baloldal nem mosta le magáról. A baloldalnak vállalnia kell Raszkolnyikov útját, amelynek vége a megtisztulás, de addig rengeteg a szenvedés.

A baloldal másik kisiklása az antiszemitizmus, a „házmesterek szocializmusa”, amely éppen akkora bűn, mint a társadalmi egyenlőség okozta igazságtalanság helyreállítására vállalkozó osztályalapú terror.

A jobboldalnak nyilvánvalóvá kell tennie, hogy semmi köze a nemzeti és keresztény ideológiához és önmeghatározáshoz. A jobboldali konzervatív felfogásba nem férhet bele az egyén jogainak korláto-

zása, a magántulajdon sérthetlenségének feladása, a törvény előtti egyenlőség kijátszása, a fetiszizált nemzeti közösség állítólagos védelme.

A Másik Magyarország üzenete világos és egyértelmű, ugyanaz, mint volt 1989-ben: demokratikus, liberális, szociális piacgazdaság. Nincs szükség a spanyolviasz újralfedezésére. Nyilván érdemes lenne szétnézni a világban, ahol autoriter kísértések nélküli politikai váltógazdálkodás zajlik. A baloldal ma már kilépett az osztálykeretekből, s minden más csoport felé fordul, ahol az esélyegyenlőségre alapozott igazságosság eszménye sérül. Senki sem maradhat ki, és le amiatt, hogy mások nem az egyént, hanem a csoportot látják benne, amelyhez tartozik, legyen nő, alternatív szexuális stílus követője, bevándorló, fogyatékos, etnikai vagy nemzeti kisebbséghez tartozó. A jobboldal sokallhatja az alternatívítást, s védheti a hagyományt, az identitás biztonságát, miközben elutasítja az identitások nevében gyakorolt fundamentalizmust. A XXI. század vezérlő gondolata a környezet óvása, a fenntartható élet a Földön. Ezt a gondolatot is be kell építeni a Másik Magyarország üzenetébe.

A rendszerváltás két évtizedében nem a kínálattal, hanem a kereslettel volt a baj. A liberális demokrácia és a piacgazdaság világaiba való átmenet hirtelen és váratlan volt, nem akarták, s nem értették a tömegek. Az is igaz, hogy rengeteg volt az átmenetet kísérő társadalmi zavar. Nőtt az egyenlőtlenség, rengetegen élték meg vesztesként a változásokat. A panasz kultúra még azokat is magával ragadta, akik nyertek, s nem veszítettek. De nem dőlt volna meg a demokratikus

rendszer, ha nincs egy lenini elszántsággal működő élcsapat, amely jó előre eldöntötte, hogy magához ragadja a gazdasági és politikai hatalmat, visszaállítja az államszocializmust, amelyet egy nagy előd gondolata nyomán egy országban fog felépíteni. Az élcsapatnak tehetséges vezetője, remekül felépített stratégiája, nagyszerű tömeglélektani érzéke, s jó taktikája volt. A gyanútlan, a jog erejében vakon hívó, dogmatikus, a politikai színtéren tébláboló ellenfél ugyan 2002-ben és 2006-ben győzött a parlamenti választásokon, de a nyolc év során sorozatosan egyre mélyülő ütéseket kapott, míg végül 2010 áprilisában bekövetkezett a K. O.

A Nemzeti Együttműködés Rendszerébe nem beilleszkedőknek az elkövetkező években a keresletfejlesztéssel kell foglalkozniuk. Nehezíti ezt a feladatot, hogy lényegében minden tömegkommunikációs eszköz felett az Rendszer urai rendelkeznek. (Éppen a sorok írásának idején esett el az Origo, s kényszerül hallgatásra Debrecenben a Klubrádió). Az országon 2010 óta kulturális ellenforradalom söpör végig, aminek következményeként igen széles haszonélvezői kör alakult ki, amely az állam jóvoltából élvezzi a lojalitása és a hallgatása fejében neki járó gyümölcsöket. A cél az, hogy ne maradjon független alkotó és gondolkodó, aki a maga és a családja egzisztenciájának veszélyeztetése nélkül képes lenne az Egyik Magyarországgal szemben a Másik Magyarországgal mellett hitet tenni.

Volt már ilyen helyzet Magyarországon. A Horthy-korszak részben, és az azt megelőző proletárdiktatúra, majd a rövid életű nyilas uralom teljesen hasonló elveket követett.

Az 1948 után berendezkedett kommunista diktatúrának nem volt nehézdolga, amikor folytatta azt, ami 1945-ben abbamaradt. A tartalom ugyan megváltozott, de a rendszer, s benne az emberek ugyanazok voltak. A Másik Magyarország továbbra is az égben maradt, nem jutott hely számára a földön.

Újra kell kezdeni rendszerváltást. Az újrakezdés akkor lesz sikeres, ha nem geopolitikai kényszer, hanem belső, nemzeti akarat műve lesz. Nem felülről kikényszerített változás, hanem alulról felfele építkező szerveződés, amely mindenkit beszervez, akinek a Nemzeti Együttműködés Rendszere nincs szája íze szerint. A Másik Magyarország hagyománya nem kevésbé erős, mint azé, amelyre a jelenlegi rendszer épít. Ottlik jól látta, hogy ez a Magyarország sérthetetlen és ép maradt 1945-ben, s ha nem is vált valósággá, éppen sértetlensége és épsége okán egyre erősebb és vonzó lett. Az egyeduralom egymást váltó korszakai, anélkül, hogy az éppen regnáló egyeduralkodó akarná, közelebb hozzák a Másik Magyarország kikiáltásának napját. A kín ugyanis finomul, s közben egyre többen lesznek, akiknek a szabadság nem parázs a tenyerükben, amit eldobnak, hanem az emberi élet lényege s nagy lehetősége.

Az újra létrehozott államszocializmusnak nincs jövője. Bármilyen ügyes és leleményes is az élcsapat, egy központból egy társadalmat nem lehet hosszan tartó ideig működtetni. A nagy elődök, a Harmadik Birodalom és a Szovjetunió is emiatt buktak meg. A Nemzeti Együttműködést éltető gondolat ma már mint villámsújtotta madár, lehull Hegyeshalomnál. Az élcsapat nem tud tartósan egy olyan ál-

lamot működtetni, amely szemben áll az Európai Unió és a NATO értekeivel.

Mint minden egyeduralmi időszakban, 2010 után is sokan elhagyták Magyarországot. A távozők nyilván nem azért mentek el, hogy pálinkát főzzenek, ostort csattogtassanak, kolbászt töltsenek, rovásírást tanítsanak, hanem azért, hogy szabadok legyenek, megvalósítsák önmagukat, ne lásák nap mint nap a központilag szerkesztett híradó képeit a televízióban, s ne hallják minden nap ugyanazt a hangot a rádióban. Nem akarták, hogy gyerekeik egyetlen tankönyvből tanuljanak, s azt sem akarták, hogy ha a gyerekek felnőnek, akkor ne egyetemekre, hanem stadionokba járjanak. Nem akarják, amit az egyeduralkodó akar.

A távozők azonban velünk maradtak. A korábbi emigrációs hullámtól eltérően az új kivándorlók semmiféle akadályba nem ütköznek, amikor kapcsolatot tartanak az országban maradókkal. A Nemzeti Együttműködés Rendszere ugyan másodfokú állampolgároknak minősíti őket, s súlyosan korlátozza választói jogait, de a választásoknak az új rendszer szabályai szerint amúgy sincs túl sok értelme. Az emigránsok, mint a múltban, most is a Másik Magyarország tartalék hadseregét képezik, de a múlttól eltérően, most hadra foghatók, s had-

viselésre szívesen vállalkozók.

A nyilvánosság korábbi technikái felett ugyan az egyeduralkodó rendelkezik, de mit sem tud kezdeni az internettel, amelynek közegében mindenki elérhető, minden üzenet forgalmazható. A Másik Magyarország számára tehát legfontosabb az internet. Ki kell alakítani egy hálózatot, amelynek tagjai professzionálisan létrehozzák és működtetik az ellenzéki wiki-médiát, amely a rendszer propagandájának ellensúlya, hiteltelenítője lehet, annál is inkább, mert nem egy központból, egy akarat jóvoltából működik, hanem sokan, sokaknak készítik.

A korábbi egyeduralmi rendszerekhez képest a Nemzeti Együttműködés rendszere kevésbé félelmetes. A haszonélvezők kevesen vannak. Egy részük cinikus, másik részük elkábult. A többség elnyomásának fő eszköze nem a megfélemlítés, hanem a megszokás. Őket nem lehet és nem is érdemes racionális és morális érvekkel megszólítani. Elég lenne, ha látnák, hallanák, amit nem engednek nekik látni és hallani. A többséghez nem érnek el a hozzá nem értés, a megalázás, a tolvajlás, a lenézés és megvetés képei, hangjai, amelyekkel, ha találkoznának, megértenék, hogy a bőrükre megy a játék, a jövőjük vesz el. Az általános, elvi üzenetek kudarcra vannak ítélve. Mindenkinek magának kell rájönnie arra, hogy van Másik Magyarország, ahol a polgár az